

Előzetes jelentés a Csongrád-Sertéstelepen feltárt kora bronzkori településrészletről

(Csongrád megye)

A lelőhely leírása

1998. május elején Csongrád határában, a Héjja István tulajdonában levő sertéstelepen egy új sertésól építésének földmunkái során a munkások cserepeket és állatcsontokat találtak. A leletek előkerüléséről értesítették a szegedi Móra Ferenc Múzeumot. A lelőhely, amelyen 1998. május 4. és 10. között végeztünk leletmentést, Csongrádtól DNy-ra körülbelül 5 km-re található (1. kép), a Csongrádot és Felgyőt összekötő műúttól közvetlenül Ny-ra, a Vidre-ér magaspartján. Az 50×12 méteres felületet az építők humuszolták le. A humusz a terület D-i felében átlagosan 50 cm vastag volt, mind észak, mind nyugat felé vastagodott, helyenként elérte a 130–140 cm-t. A sárga, agyagos-homokos altalajban határozott körvonallal rajzolódott ki az objektumok sötét, humuszos betöltésű foltja. Összesen 22 település objektumot tártunk fel (2. kép).¹ Közülük az 1. és a 20. számú az Árpád-korra keltezhető. Késő bronzkori település maradványa az 5., 7., 12., 13., 17. és 21. gödör és a 7. számú árok.² A többi településjelenség – a 4., 6., 8., 10., 14., 15. és 18. számú – a kora bronzkor időszakából származik, jelen tanulmányban ezeket ismertetem.³

1998 nyarán az általunk feltárt felülettől közvetlenül DK-re egy újabb sertésólat építettek. Ennek területén B. Nagy Katalin és V. Szabó Gábor végzett leletmentést 1998. július 8. és 15. között. Feltárásuk során a szintén körülbelül 600 m²-es felületen újabb 25, az előzőekhez hasonló korú objektum került elő (2. kép).⁴ Ezek közül mindössze kettő – a B10. és B11. – tartozik a kora bronzkori településhez.⁵

A kora bronzkori objektumok jellemzése

Valamennyi feltárt kora bronzkori objektum gödör volt.⁶ Enyhén vagy erősebben kiöblösödő, az aljuk felé szélesedő, függőleges vagy az aljuk felé lejtősen szűkülő oldalúak, egyenes aljjal. Átmérőjük 80–210×75–84 cm, mélységük 16 cm illetve 100 cm között váltakozott.

A K-i szelvényfal alá nyúló, függőleges falú 4. számú objektumot egy méter mélységig, a talajvíz jelentkezési szintjéig tudtuk kibontani. Betöltése réteges

Preliminary report on the Bronze Age settlement fragment unearthed at Csongrád-Sertéstelep

(Csongrád County)

Description of the site

At the beginning of May 1998, workers found sherds and animal bones during the earth works of the construction of a new sty in István Héjja's pig farm at Csongrád. The workers notified the Móra Ferenc Museum in Szeged. The rescue excavations were conducted between 4 and 10 May 1998. The site can be found about 5 km southwest of Csongrád (Fig. 1) on the western side of the road that connects Csongrád and Felgyő, on the high bank of the Vidre brook. The humus was removed by the workers from the 50×12 m large surface. The humus was 50 cm thick in average in the southern part of the territory. It became thicker toward North and West reaching a thickness of 130–140 cm at some places. The dark, humic filling of the features appeared with sharp outlines in the yellow, clayey-sandy ground. Altogether 22 settlement features were unearthed (Fig. 2).¹ Nos 1 and 20 can be dated from the Árpadian Period. Pits 5, 7, 12, 13, 17 and 21 and trench 7 came from the Late Bronze Age.² The rest of the settlement features (nos 4, 6, 8, 10, 14, 15 and 18) can be dated from the early Bronze Age. These latter ones will be described in the followings.³

A new sty was built SE of the area we had unearthed in the summer of 1998. In this territory, Katalin B. Nagy and Gábor V. Szabó conducted rescue excavations between 6 and 15 July 1998. Twenty-five features, similar to the former ones, were unearthed on an about 600 m² (Fig. 2).⁴ Only two of them, B10 and B11, belonged to the Bronze Age settlement.⁵

Description of the early Bronze Age features

All the unearthed early Bronze Age features were pits.⁶ They strongly or less strongly bulged, the walls either widened towards the bottom or they were vertical or they slanted inwards. The bottoms were flat. Their diameters measured 80–210×75–84 cm, their depths varied between 16 and 100 cm.

Feature 4 with vertical walls extended under the eastern section wall. We could unearth it to a depth of 1 m where groundwater appeared. The filling was

volt, az alsó részében sárga homokos, felette szürke humuszos és világosbarna humuszos-homokos sávok váltakoztak. Átmérője 210 cm volt, a szelvénybe 184 cm-ig nyúlt be. Formája és réteges betöltése alapján elképzelhető, hogy kút lehetett.⁷

Külön említést érdemel a 14. számú, szintén méhkas alakú, egyenes aljú gödör. Betöltése a felső 35 cm-es rétegében világosbarna homogén volt, alatta szürke humuszos, kevert, a gödör alsó 15–20 cm-es rétegében pedig világosbarna humuszos, helyenként sárga, agyagos foltokkal. Északnyugati szélénél, a betöltés felső részében egy 2–3 éves gyermek csontváza került elő.⁸ Feje a gödör ÉNy-i szélénél feküdt, jobb karja az arca előtt. A csontváz közvetlen közelében leletet nem találtunk. A gödör betöltéséből – elsősorban a középső és alsó rétegből – nagy mennyiségű cserép és állatcsont, 2 gúla alakú és egy gömbölyű agyagnehezék töredéke, valamint egy nagyobb méretű tapasztásdarab került elő. Átmérője 142×128 cm, mélysége 70 cm volt.

A kora bronzkori gödrök közül 6 a feltárt terület ÉK-i negyedében helyezkedett el, egymáshoz viszonylag közel.⁹ A 18. számú gödör ezektől elkülönült, a terület DK-i felében került elő, jelezve azt, hogy a kora bronzkori telep ebben az irányban is tovább folytatódik. A B10. és B11. gödröt a B felület DK-i – az általunk feltárt területtől távolabb eső – felében tárták fel. Mivel a megkutatható terület szigorúan behatárolt volt, a kora bronzkori települést nem tudtuk teljesen feltárni. A gödrök elhelyezkedését figyelembe véve valószínűnek tűnik, hogy minden irányban folytatódik tovább. Kiterjedésére nem tudunk következtetni, hiszen a környező terület nagy része beépített, így terepbejárást nem tudunk végezni. A feltárt 9 objektum és a gazdag leletanyag azonban arra utal, hogy egy jelentős kora bronzkori telep részletéről van szó.

A leletanyag jellemzése¹⁰

A kerámia nagyobb része durva kerámia, különböző fazekak és tárolóedények töredékei. A fazekak hengeres (4. kép 1, 3) vagy enyhén ívelten kúpos nyakúak (3. kép 2; 5. kép 8–10.), kihajló, ritkán kissé megvastagított peremmel (3. kép 1, 6), esetenként a peremből induló szalagfüllel (4. kép 7). A tárolóedények szintén enyhén kihajló pereműek, kúpos vagy ívelt nyakúak, öblösödő testűek (4. kép 4; 5. kép 2). Néhány töredék vállvonalán függőlegesen feltett, vízszintesen átfúrt, kisvívű füleket találunk (4. kép 6; 5. kép 1). A fazekak és tárolóedények vállvonal alatti felülete gyakran durvított, „fröcskölt” (5. kép 1) vagy seprűzött. A seprűdíznek mind a finomabb, mind a durvább, mélyebb változata előfordul, gyakori a rendszertelen seprűzés. A díszítőmotívumok közül a leggyakoribb az ujjbenyomkodásokkal – ritkábban bevagdálásokkal –

stratified. There was yellow sand on the bottom covered by alternating grey humic and light brown humic-sandy stripes. Its diameter measured 210 cm, and extended into the cutting to 184 cm. Its shape and stratified filling suggest that it could be a well.⁷

The beehive-shaped pit no. 14 with a flat bottom deserves special attention. Its filling consisted of a 35 cm thick light brown homogenous layer on the top, a grey humic mixed soil under it, and a 15–20 cm thick light brown humic layer with scattered yellow, clayey spots on the bottom. The skeleton of a 2–3 years old child was found in the upper part of the filling at the northwestern side.⁸ The head lay at the NW wall of the pit, the right arm was in front of the face. There were no finds in the close environment of the skeleton. Many sherds and animal bones, the fragments of two pyramidal and a globular clay weights and a larger daub fragment were recovered from the filling of the pit, especially in the middle and the lower layers. Its diameter measured 142×128 cm, it was 70 cm deep.

Six of the early Bronze Age pits were found in the NE quarter of the excavated surface, relatively close to each other.⁹ Pit no. 18 was farther in the SE part of the territory, indicating that the Bronze Age settlement extended in this direction as well. Pits B10 and B11 were unearthened in the SE part of surface B, which is the farthest from the territory we excavated. Since the territory we could excavate was strictly limited, we could not unearth the whole of the early Bronze Age settlement. The position of the pits implies that we did not find the border of the settlement on any side. We cannot estimate the extension of the settlement since the larger part of the environment is built in, so not even field walking could be made. The excavated 9 features and the rich find material suggest, however, that we found the fragment of a significant early Bronze Age settlement.

Description of the find material¹⁰

The majority of the ceramics are household ceramics, sherds of various pots and storage vessels. The necks of the pots are either cylindrical (Fig. 4. 1, 3) or slightly arched, conical (Fig. 3. 2, Fig. 5. 8–10). The rims are outverted, rarely thickening (Fig. 3. 1, 6), sometimes with a band handle starting from the rim (Fig. 4. 7). The storage vessels also have slightly outverted rims, conical or arched necks and bulging bodies (Fig. 4. 4, Fig. 5. 2). Some sherds have vertically applied, horizontally pierced small handles (Fig. 4. 6, Fig. 5. 1). The surfaces under the shoulder of pots and storage vessels are often roughened, “sprinkled” (Fig. 5. 1) or brushed. Both finer and rougher, deeper varieties of brushed ornament can be found, they often show irregular patterns. The most frequent ornaments are

tagolt bordadísz, ezeken kívül mindössze néhány bütyökdísz és sima, lapos bordadísz (5. kép 11) fordul elő.

A finomkerámia töredékek nagyobb része különböző tálakhoz tartozik. Leggyakoribb a fordított csonka kúpos alsó részű, rövid, ívelt, esetenként befelé megvastagított nyakú, kihajló peremű, hangsúlyozott vállú táltípus (3. kép 3, 4, 8). Fordított csonka kúpos testű, egyenes (4. kép 8), befelé megvastagított (5. kép 7) vagy befelé ferdén levágott peremű (3. kép 7) típusok is előfordulnak. A vállvonalat időnként bevagdálásokkal díszítették, egy esetben a plasztikus, félhold alakú bordadísz is előfordul. A kora bronzkor I. fázisának vezérleleteit, a belső díszes tálakat 3 töredék képviseli.¹¹ Kisebb számban vékony falú, öblösödő testű, enyhén kihajló peremű bögrék (4. kép 2), valamint öblös testű, kúpos nyakú korsók töredékei is előfordulnak. Az egyik bögrétöredék vállát kis méretű, gömbölyű bütyök díszíti (4. kép 5). A kerámia alapján a telepet a kora bronzkor I. fázisára keltezhetjük, a Makó-kultúra népességéhez köthetjük.¹²

A gödrökben – különösen a 6. számúban – nagy mennyiségű állatsont volt. Ki kell emelnünk a B felület 11. számú gödrében feltárt teljes kutyacsontvázat és egy kisebb állat erősen töredékes állapotú csontvázat. Fémlelet nem került elő, a kőanyag szegényes. Mindössze egy pattintott kőpengét (6. objektum), három őrlőkő töredéket (6. és B 10. objektum), valamint néhány szabálytalan alakú és ívelt kődarabot (ütőkövet) találtunk. Több gödröből (4., 6., 14. és 15. objektum) kerültek elő ép vagy töredékes agyagnehezékek, többnyire gúla alakúak (5. kép 10–11), ritkábban gömbölyűek (5. kép 9). Noha a Makó-kultúra telepein általában ritkán kerülnek elő paticskok, tapasztásdarabok, ezen a lelőhelyen a gödröknek mintegy a felében volt több-kevesebb patics vagy tapasztás, egyikén áglyenymat látható. A 14. számú gödrében feltárt gyermekcsontváz – tudomásom szerint – jelenleg analógia nélkül álló a kultúra területén.

A Makó-kultúra településeiről

Vitathatatlan, hogy a Makó-kultúra eddig ismert településeinek egy részére jellemző, hogy viszonylag nagy feltárt felületen mindössze néhány (1–5) gödör kerül elő (BONDÁR 1999, 51; CSÁNYI 1996, 52; SZÉNÁSZKY 1988, 154).¹³ Valószínű, hogy ezek a telepek – melyek megtalálhatók a kultúra teljes elterjedési területén – inkább átmeneti, alkalmi szálláshelyek voltak, nem pedig hosszabb ideig tartó megtelepülésre szolgáló lakóhelyek (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). A telepjelenségeknek ezt a „szórványos” voltát általában azzal magyarázzák, hogy a népesség – feltehetően nagyállattartó életmódjával összefüggésben – gyakori és gyors helyváltoztatásra rendezkedett be (ECSEDY 1995, 18; CSÁNYI 1996, 56).

ridges segmented with finger impressions, rarely with notches. Beside the above, only some knobs and smooth, flat ridges (Fig. 5. 11) can be observed.

Most of the sherds of fine ceramics came from various bowls. Inverted truncated cone shaped lower parts are most frequent with short, arched, sometimes inwards thickening necks, outverted rims and carinated shoulders (Fig. 3. 3, 4, 8). Types of inverted truncated cone shaped body with straight (Fig. 4. 8), inwards thickening (Fig. 5. 7) or inwards obliquely cut rim (Fig. 3. 7) also occur. The shoulder is sometimes ornamented with grooves, in one case a plastic, semi-circular ridge ornament could be observed. Three fragments represent the bowls with interior decoration, the leading type of phase 1 of early Bronze Age.¹¹ Thin-walled cups with bulging bodies and slightly outverted rims (Fig. 4. 2) are represented with less items, similarly to sherds of jugs with bulging bodies and conical necks. A small, spherical knob ornaments the shoulder of a cup fragment (Fig. 4. 5). The ceramics date the settlement from phase I of the early Bronze Age and they can be attributed to the population of the Makó culture.¹²

The pits, especially no. 6, contained many animal bones. The entire dog skeleton and the strongly fragmentary skeleton of a smaller animal found in pit 11 on surface B deserve special mentioning. No metal was found, and only a few stones occurred: a chipped stone blade (feature 6) and the fragments of three querns (features 6 and B10) and some irregular and arched stone fragments (hammer stones). Many pits (features 4, 6, 14 and 15) yielded entire or fragmentary clay weights, usually pyramidal (Fig. 5. 10–11), sometimes spherical ones (Fig. 5. 9). Although daub and plaster fragments rarely appear in the settlements of the Makó culture, here about half of the pits contained various amounts of daub or plaster fragments, one with the imprint of a branch. The skeleton of the child unearthed in pit 14 has no analogues, as far as I know, in the territory of the culture.

The settlements of the Makó culture

It is beyond doubt that some of the known settlements of the Makó culture have only a few (1–5) pits on relatively large unearthed surfaces (BONDÁR 1999, 51; CSÁNYI 1996, 52; SZÉNÁSZKY 1988, 154).¹³ It is probable that these settlements, which can be found all over the occupation zone of the culture, were rather temporary, occasional campsites and not dwelling places meant for a longer stay (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). This “scattered” appearance of the settlement features is usually explained by the fact that the population, in connection with the large animal breeding way of life, frequently and

Azonban – bár egyelőre ritkán –, a Makó-kultúrában is előfordulnak olyan települések, amelyeken a feltárt településjelenségek száma magasabb: Budapest-Aranyhegyi út (KALICZ-SCHREIBER 1994), Tiszalúc-Sarkad (SZATHMÁRI 1999; SZATHMÁRI 1999a), Csongrád-Saroktanya (GAZDAPUSZTAI 1966). Az utóbbi évek útépitésekhez kapcsolódó nagy felületű feltárásai tovább gyarapították az ilyen telepek számát: Táp-Borbapuszta (FIGLER 1994), Abda-Hármasok (FIGLER 1996), Oszlár-Nyárfaszög (KOÓS 1998; KOÓS 1999). Az M5 autópálya Csongrád megyei nyomvonalán Szalontai Csabával végzett leletmentéseink során is előkerült két nagyobb teleprészlet. Szeged–Kiskundorozsma-Nagyszéken (M5 26/68. és 26/72. lelőhely) 8 hulladékgyűjtőt és 3 urnás temetkezést, Szeged–Kiskundorozsma-Subasán (M5 26/73. lelőhely) több mint 20 gödört, egy külső kemencét tapasztott aljú előtér-gödörrel és egy urnás temetkezést tártunk fel.¹⁴

Érdekes kissé alaposabban megvizsgálni a Makó-kultúra települései szempontjából Csongrád térségét. A már említett Csongrád-Saroktanyán Gazdapusztai Gyula körülbelül 450 m²-es felületen 12 gödörből álló településrészletet tárt fel (Gazdapusztai 1966).¹⁵ Csongrád-Vidresziget jelentőségét mutatja a lelőhelyen feltárt, a kultúrában máig egyedülálló ház (KALICZ 1984, 95, Taf. XXIII. 1). Az itt tárgyalt Csongrád-Sertés telep lelőhelyen feltárt 9 gödör – amely az egykori telepnek csak egy része – szintén nagyobb településre utal. Tehát Csongrád környékéről a Makó-kultúrának 3 olyan településrészletét is ismerjük, amely az „intenzívbekek” közé sorolható. Valószínűnek tarthatjuk, hogy ebben a földrajzi helyzetnek – nevezetesen a bölde rév, mint fontos tiszai átkelőhely közelségének – kulcsfontosságú lehet. A régészeti korokban ugyanis a közlekedés leginkább a folyók – hosszú időszakokon keresztül változatlan – átkelőhelyeihez kellett hogy igazodjon.¹⁶ A Duna–Tisza között áthaladó kora bronzkori útvonalak pontos körvonalazása a további kutatások feladata, azt azonban valószínűleg joggal feltételezhetjük, hogy a fontosabb útvonalak már ebben az időszakban is a Duna és a Tisza átkelőhelyeihez igazodtak.

Mindenképpen jogos a közelmúltban többek által felvetett kérdés, miszerint a telepjelenségek „szórványos” volta a Makó-kultúrára mindenütt jellemző sajátosság-e, vagy csak bizonyos földrajzi területekre szűkíthető jellegzetesség (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). Az újabb ásatási eredmények – így az itt bemutatott teleprészlet is – újabb adatot jelentenek arra vonatkozóan, hogy a néhány gödörből álló, átmeneti szálláshelyek mellett számolnunk kell a népesség „viszonylag hosszabb ideig fennálló” telepeivel is. Nő azon telepek száma, amelyeken a telepjelenségek száma magasabb. Egyre gyakrabban kerülnek elő a gödörből paticsok, tapasztásdarabok, amelyek épületek

quickly changed place (ECSEDY 1995, 18; CSÁNYI 1996, 56).

Nevertheless, there are settlements in the Makó culture, even if rarely, where the number of the unearthed settlement features is higher: Budapest-Aranyhegyi road (KALICZ-SCHREIBER 1994), Tiszalúc-Sarkad (SZATHMÁRI 1999; SZATHMÁRI 1999a), Csongrád-Saroktanya (GAZDAPUSZTAI 1966). Excavations on large surfaces preceding road constructions increased the number of such settlements in the recent years: Táp-Borbapuszta (FIGLER 1994), Abda-Hármasok (FIGLER 1996), Oszlár-Nyárfaszög (KOÓS 1998; KOÓS 1999). Two large settlement fragments were found during rescue excavations conducted together with Csaba Szalontai on the track of the M5 highway in Csongrád county. Eight refuse pits and three urn graves were unearthed at Szeged – Kiskundorozsma-Nagyszék (sites M5 26/68 and 26/72), and more than 20 pits, an outdoor oven with plastered foreground pit and an urn grave were unearthed at Szeged – Kiskundorozsma-Subasa (site M5 26/73).¹⁴

The region of Csongrád is worth examining in more details from the respect of the settlements of the Makó culture. Gyula Gazdapusztai unearthed a settlement fragment of 12 pits on a surface of about 450 m² at the above-mentioned Csongrád-Saroktanya site (GAZDAPUSZTAI 1966).¹⁵ A house, which is a unique phenomenon in the culture, shows the importance of Csongrád-Vidresziget (KALICZ 1984, 95, Taf. XXIII. 1). The nine pits unearthed in the Csongrád-Sertés telep site, discussed in this paper, which is only a fragment of the settlement, also suggest a larger settlement. It means that the fragments of three settlements of the Makó culture that may be called “intensive” are known from the Csongrád region. It seems also probable that the geographical conditions, namely the closeness of the ferry at Böld, a major crossing place on the Tisza, played a key role. In archaeological periods, namely, transport had to be adjusted to crosses on rivers that could constantly be used for long periods.¹⁶ More research is needed to draw the early Bronze Age routes between the Danube and the Tisza, but we suppose that the most important routes were adjusted to the fords on the Danube and the Tisza already in this period.

The question, which was recently raised by many colleagues, is certainly justified, namely if the “scattered” feature of settlement features is a common characteristic in the Makó culture or it is restricted to certain geographical regions (CSÁNYI 1996, 53; SZATHMÁRI 1999, 69). The recent excavation results, including the settlement fragment described in this paper, provide further evidence that beside the temporary campsites of a few pits we have to count with

vagy kemencék közeli jelenlétére utalnak.¹⁷ A népesség tehát helyenként – valószínűleg a kedvező földrajzi környezet hatására – viszonylag hosszabb ideig tartó egy helyben tartózkodásra rendezkedett be (KOÓS 1998, 12; SZATHMÁRI 1999, 76).

A kultúra telepeinek vizsgálatánál mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a közölt egyes, elszigetelt objektumok nagy része véletlenül, különböző kisebb földmunkák – általában vezetékek építése vagy csatornázás – során került elő. Ezek esetében nem volt lehetőség arra, hogy környezetüket megkutassák. Gyakran a nagyobb felületű feltárásoknál sem volt mód a telepek teljes feltárására. Az említett dél-alföldi feltárások (Csongrád-Sertéstelep, Szeged–Kiskundorozsma-Nagyszék, Szeged–Kiskundorozsma-Subasa) arra utalnak, hogy – legalábbis ebben a régióban – a kultúra „nagyobb” településeire a laza, hosszan elnyúló településszerkezet a jellemző. Néhány gödör egymás viszonylagos közelében kisebb csoportot alkot, a gödör-csoport körül jókora „üres felület” jelentkezik, majd a telep egy újabb gödör-csoporttal tovább folytatódik. Ez a hosszan elnyúló településszerkezet jelentősen megnehezíti a telepek teljes feltárását.

Összegzés

A lelőhelyen a Makó-kultúra 9 objektumból álló településrészele került elő, gazdag leletanyaggal. A településjelenségek viszonylag nagy száma, a gyermekcsontvázat tartalmazó, valószínűleg áldozati gödörként értékelhető 14. számú objektum, valamint a megfigyelt paticsok és tapasztásdarabok alapján – melyek ház vagy kemence közeli jelenlétére utalnak – a telepet a népesség ritkábban fellépő „intenzívebb” telepei közé sorolhatjuk.

TÓTH KATALIN
Tornyai János Múzeum
6800 Hódmezővásárhely
Szántó Kovács u. 16–18.

“relatively more durational” settlements as well. The number of settlements with more settlement features has increased. Daub and plaster fragments are met more and more frequently in pits, which imply the existence of buildings or ovens in the nearby.¹⁷ It means that the population, probably in effect of the favourable geographical conditions, settled for longer periods at certain places (KOÓS 1998, 12; SZATHMÁRI 1999, 76).

It must be considered at the examination of the settlements of the culture that many of the published individual features were found incidentally in consequence of earth works and laying of pipes or drains. In these cases the environment could not be excavated. Very often the entire settlements cannot be unearthed even at excavations on large surfaces. The above mentioned excavations in the southern part of the Hungarian Plain (Csongrád-Sertéstelep, Szeged – Kiskundorozsma-Nagyszék, Szeged – Kiskundorozsma-Subasa) suggest that, at least in this region, a loose, elongated settlement pattern is characteristic of the larger settlements of the culture. The pits compose clusters with large “empty surfaces” between them. This elongated settlement structure makes the excavation of entire settlements difficult.

Summary

A settlement fragment of 9 pits of the Makó culture was found at the site with a rich find material. The relatively large number of the settlement features, feature 14 with the skeleton of a child, which was probably a sacrificial pit, and the observed daub and plaster fragments, which imply the existence of a house or an oven, affiliate the settlement with the rarely occurring “intensive” settlements.

KATALIN TÓTH
Tornyai János Múzeum
H-6800 Hódmezővásárhely
Szántó Kovács u. 16–18.

Jegyzetek:

- ¹ Egy ház kemencével (1. objektum), egy árok (7. objektum), egy cölöplyuk (11. objektum) és 19 gödör került elő.
- ² A késő bronzkori leletanyag feldolgozását V. Szabó Gábor végzi (SZABÓ 1999, 67).
- ³ A 2., 3., 9., 11., 13., 16., 19. és 21. objektumból nem került elő korhatározó leletanyag.

Notes:

- ¹ A house with an oven (feature 1), a trench (feature 7), a posthole (feature 11) and 19 pits were found.
- ² The late Bronze Age material is being analysed by Gábor V. Szabó (SZABÓ 1999, 67).
- ³ Features 2, 3, 9, 11, 13, 16, 19 and 21 did not contain any material of dating force.

- 4 A továbbiakban az általuk feltárt terület B felületként szerepel, az objektumszámok előtt B jelzéssel.
- 5 Köszönöm B. Nagy Katalinnak és V. Szabó Gábornak a kora bronzkori leletanyag feldolgozásának átengedését.
- 6 A B felületen előkerült ugyan egy cölöpszerkezetes épület részlete, ennek keletzése azonban bizonytalan, a késő bronzkori telephez is tartozhatott.
- 7 A régészeti feltárást részben megelőző, részben azzal párhuzamosan folyó zsaluzási munkálatok miatt az objektumra nem tudtunk rábontani, feltárását fel kellett függesztenünk.
- 8 A kormeghatározást Marcsik Antónia végezte, adatát ezúton is köszönöm.
- 9 Egymástól való távolságuk 1 és 6 méter között változott.
- 10 Mindkét feltárási leletanyagát a csongrádi Tari László Múzeum őrzi. Az általunk feltárt leletanyag a 2000. 1. 1. – 251. leltári számokon található, a B felület leletanyaga leltározatlan.
- 11 A 6. számú gödörből előkerült töredék pereme alatt 3 párhuzamos vonal fut körbe, ebből ferde vonalakkal kitöltött, rombusz alakú minta részlete indul (3. kép 5). A 10. objektumban talált töredék pereme alatt két párhuzamos vonal fut körbe, ehhez lelógó, ferde vonalakkal kitöltött háromszögek kapcsolódnak. Oldalának közepénél újabb ferde vonalakkal kitöltött háromszög indul. A díszítésekben mészbetét maradványa látszik. A 15. gödörből előkerült oldaltöredéket 2 párhuzamos, ívelt vonalhoz kapcsolódó, sakktábla alakban elhelyezett sima, illetve ferde vonalakkal kitöltött rombuszokkal díszítették. A díszítést mindhárom esetben beszúrással alakították ki.
- 12 A leletanyag teljes feldolgozása és részletes elemzése folyamatban van. Előzetesen annyit mondhatunk, hogy a kerámia-típusok leletanyagban belüli megoszlása megfelel a Makó-kultúra telepein szokásosnak. Túlsúlyban van a durva kerámia, a fazekak és tárolóedények. A finomkerámia aránya jóval kisebb, ezen belül is a bögrék és a korsók a legritkábban előforduló típusok (CSÁNYI 1996, 56).
- 13 Ilyen település többek között: Gyomaendrőd (BONDÁR 1999, 47, 51), Szeghalom-Környe (SZÉNÁSZKY 1988, 152), Tiszakürt, Homoki-szőlő (CSÁNYI 1996, 52), Jánosszállás, Katona-part (KÜRTI 1974, 37), Kompolt-Kistér (GOGÁLTAN 1999).
- 14 Mivel a feltárást mindkét esetben csak az autópálya nyomvonalán belül, 50–60 méter szélességben végeztük, a telepek nem teljesen feltártak, nyugati és keleti irányú kiterjedésüket nem ismerjük.
- 15 A település nem teljesen feltárt, egy része a lelőhelyen végzett homokbányászás során valószínűleg elpusztult (GAZDAPUSZTAI 1966, 243).
- 16 A Duna–Tisza között átszelő fontosabb kereskedelmi útvonalakra vonatkozóan egyelőre legkorábban a római kortól vannak adataink. Kőhegyi Mihály a római pénzek, terra sigillaták és üvegleletek elterjedése, sűrűsödése alapján két fontos útvonalat körvonalazott (KŐHEGYI 1972). Az egyik Aquincumtól indult kelet felé, a Tisza és a Zagyva összefolyásának irányába. A másik Intercisától indult DK felé, Dunavecse magasságában – ahol a Dunát kísérő Órjeg mocsárvidéke gázolható – kelet felé fordult és Kecskeméttől D-re elhaladva Csongrád és Sentes között érte el a Tiszát. Természetesen nem áll szándékomban a szar-
- 4 In the followings, the territory unearthed by them is marked surface B, and the feature numbers will be preceded by B.
- 5 I would like to thank Katalin B. Nagy and Gábor V. Szabó for the permission to analyse the Bronze Age find material.
- 6 A fragment of a post structure building was also found on surface B, its dating, however, is uncertain, it could belong to the late Bronze Age settlement as well.
- 7 Due to the cribbing raised partly prior, partly parallelly to the excavations, the cuttings could not be extended to include all the features, the excavations had to be suspended.
- 8 Antónia Marcsik, whom I would like to thank for it, made the age determination.
- 9 The distance between them varied between 1 and 6 m.
- 10 The material from both excavations is deposited in the Tari László Museum. The find material we unearthed was taken into inventory under numbers 2000. 1. 1. – 251., the material recovered from surface B has not been taken into inventory.
- 11 Three parallel lines run around under the rim of the fragment found in pit no. 6. From the lines, a diamond-shaped pattern starts, which is filled in with oblique lines (Fig. 3. 5). Two parallel lines run round under the rim of the fragment found in feature 10, to which hanging triangles are attached, which are filled in with oblique lines. Another triangle filled in with oblique lines starts in the middle of the side. The remains of encrustation can be observed in the ornaments. The wall fragment found in pit 15 was ornamented with 2 parallel, arched lines and alternating empty diamonds and ones filled in with oblique lines arranged in a chessboard pattern are attached to them. The ornaments were made in each case with puncturing.
- 12 The total analysis and detailed evaluation of the find material has not yet been finished. As a preliminary we can say that the distribution of the ceramic types within the find material fits the common distribution in the settlements of the Makó culture. Household ceramics, pots and storage vessels dominate. The proportion of fine ceramics is much lower, and cups and jugs are the ones within the category that occur the least frequently (CSÁNYI 1996, 56).
- 13 Such settlements are, among others, Gyomaendrőd (BONDÁR 1999, 47, 51), Szeghalom-Környe (SZÉNÁSZKY 1988, 152), Tiszakürt, Homoki-szőlő (CSÁNYI 1996, 52), Jánosszállás, Katona-part (KÜRTI 1974, 37), Kompolt-Kistér (GOGÁLTAN 1999).
- 14 As the excavations were conducted in both cases in the track of the highway in a width of 50–60 m, the settlements were not totally unearthed, and we do not know their extent toward west and east.
- 15 The settlement was not entirely unearthed, a part of it was probably destroyed by sand pits (GAZDAPUSZTAI 1966, 243).
- 16 The earliest data on the important trading routes crossing the Danube-Tisza Interfluvium come from the Roman period. Mihály Kőhegyi drew two routes based on the distribution and density of roman coins, Samian wares and

mata kori viszonyokat évezredekkel korábbra visszavetíteni, csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy elképzelhető, hogy a lassan változó földrajzi viszonyokhoz alkalmazkodva kialakított útvonalakat hosszú évszázadokon, esetleg évezredekken keresztül is használhatták.

- ¹⁷ Noha eddig alig voltak kemencékre vagy tűzhelyekre utaló nyomok a telepeken, az utóbbi időben két lelőhelyen is előkerült külső kemence. A már említett Szeged–Kiskundorozsma-Subasán egy külső kemencét tártunk fel, Szeged–Kiszombor-Nagyszentmiklósi út lelőhelyen (28/7. lelőhely) Kürti Béla két külső kemencét tárt fel. Szíves szóbeli közlését köszönöm.

glass finds (KŐHEGYI 1972). One started from Aquincum and ran eastwards towards the confluence of the Tisza and the Zagyva. The other started from Intercisa toward SE, it turned to the east at the height of Dunavecse where the marshy region of the Órjeg along the Danube could be waded, then ran south of Kecskemét and reached the Tisza between Csongrád and Szentes. Naturally I do not intend to say that the conditions of the Sarmatian periods were valid some thousand years earlier as well. I would only like to call attention to the fact that it is possible that the routes that were developed according to the slowly changing geographical conditions could be used for hundreds and even thousands of years.

- ¹⁷ Although there were very few traces of ovens or hearths in the settlements, two sites yielded outdoor ovens recently. An outdoor oven was unearthed at the above-mentioned Szeged – Kiskundorozsma-Subasa, and Béla Kürti unearthed two outdoor ovens at Szeged – Kiszombor-Nagyszentmiklósi road (site 28/7). I would like to thank him for his kind oral communication.

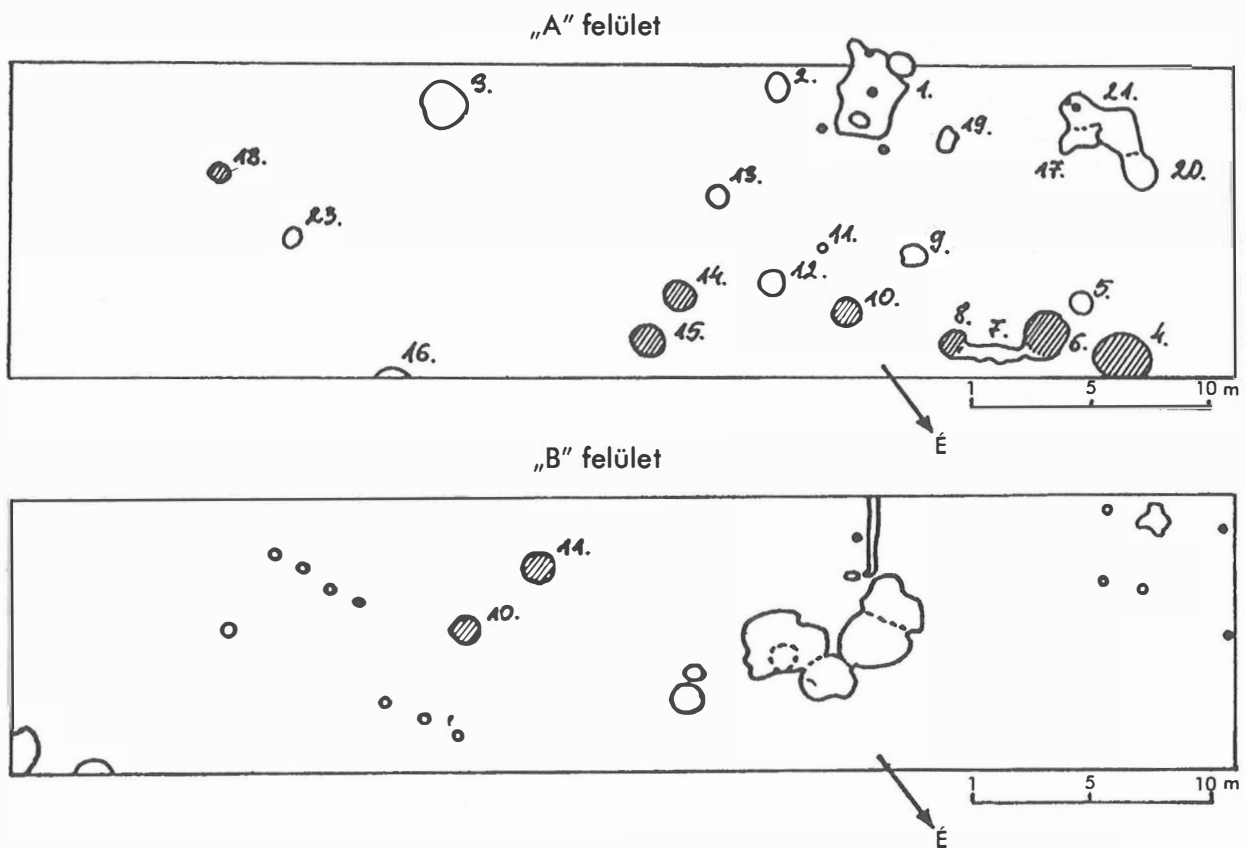
Irodalom ■ Bibliography:

- BONDÁR 1999 BONDÁR, M.: Rézkori és kora bronzkori településmaradvány Gyomaendrődön. – A Copper Age and Early Bronze Age settlement at Gyomaendrőd. BMMK 20 (1999) 47–65.
- CSÁNYI 1996 CSÁNYI, M.: Újabb adat kelet-magyarországi kora bronzkorunkhoz (Telep-részlet Tiszakürt határában). – New Data to the Early Bronze Age of East Hungary. Tisicum 9 (1996) 45–75.
- ECSEDY 1995 ECSEDY, I.: A bronzkor kezdete. In: A bronzkor kincsei Magyarországon. Szerk.: Maráz B. Pécs, 1995, 14–18.
- FIGLER 1994 FIGLER, A.: Die Fragen der Frühbronzezeit in Nordwest-Transdanubien. – Északnyugat-Dunántúl korai bronzkorának kérdései. Zalai Múzeum 5 (1994) 21–38.
- FIGLER 1996 FIGLER, A.: Adatok Győr környékének bronzkorához. – Angaben zur Bronzezeit in der Umgebung von Győr. Acta Musei Papensis, PMÉ 6 (1996) 7–29.
- GAZDAPUSZTAI 1966 GAZDAPUSZTAI, GY.: Korabronzkori lakótelep Csongrádon. – Eine frühbronzezeitliche Siedlung in Csongrád. ArchÉrt 93 (1966) 241–248.
- GOGÁLTAN 1999 GOGÁLTAN, F.: A bronzkori lelőhely értékelése. In: Kompolt-Kistérség. Újkőkori, bronzkori és avar lelőhely. Leletmentő ásatás az M3-as autópálya nyomvonalán. Heves Megyei Régészeti Közlemények, Szerk.: Petercsák T. – Szabó J. J. Eger, 1999, 171–177.
- KALICZ 1984 KALICZ, N.: Die Makó-Kultur. In: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Hrg: Tasić, N. Beograd, 1984, 93–107.
- KALICZ-SCHREIBER 1994 KALICZ-SCHREIBER, R.: Siedlungsfunde und ein Brandgrab der Frühbronzezeitlichen Makó-Kultur in Budapest. – A korabronzkori makói kultúra telepletei és hamvasztásos sírja Budapesten. Zalai Múzeum 5 (1994) 39–59.

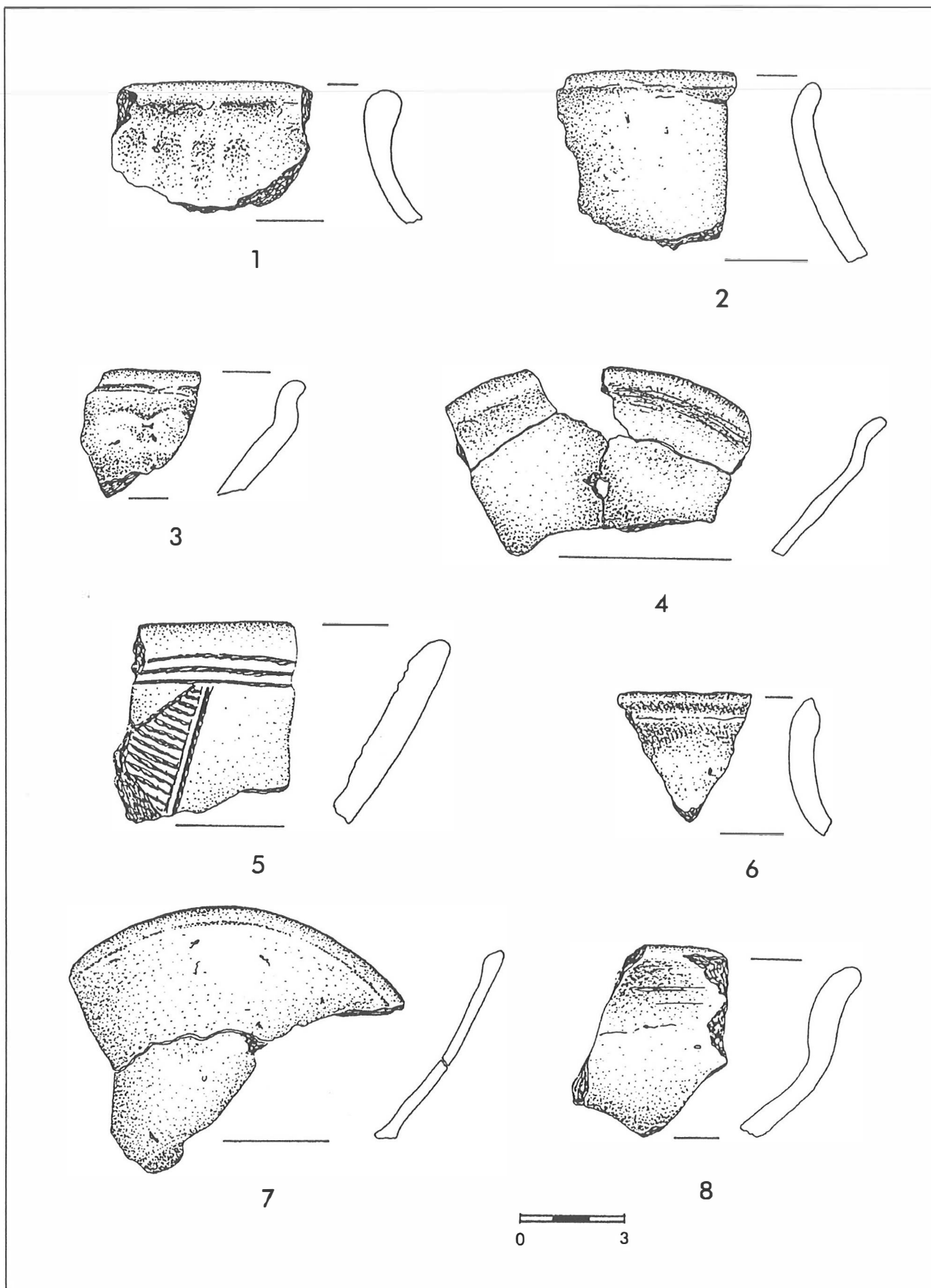
- KOÓS 1998 KOÓS, J.: Grabungen auf neueren Fundstellen der Makó-kultur in Nordostungarn. In: *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Symposium in Alba Iulia, 24–28 September 1997*. Red.: Ciugudean, H. – Gogâltan, F. *Bibliotheca Musei Apulensis* 8 (1998) 7–30.
- KOÓS 1999 KOÓS, J.: Újabb adatok a kora bronzkori Makó-kultúra elterjedéséhez és időrendjéhez Északkelet-Magyarországon. – *Neuere Angaben zur Verbreitung und zur Chronologie der Makó-Kultur in Nordostungarn. HOMÉ* 37 (1998–1999) 1999, 103–128.
- KÖHEGYI 1972 KÖHEGYI, M.: Római pénzforgalom és kereskedelem az Intercisa-Csongrád közötti útvonalon. – *Römischer Münzumschlag und Handel auf der Strecke zwischen Intercisa und Csongrád. Cumania* 1 (1972) 103–113.
- KÜRTI 1974 IFJ. KÜRTI, B.: Újabb adatok a Dél-Alföld kora-bronzkorához. – *Neuere Angaben zur Frühbronzezeit der Süd – Tiefebene. MFMÉ* 1971/2 (1974) 29–52.
- SZABÓ 1999 V. SZABÓ, G.: A bronzkor Csongrád megyében. (Történeti vázlat a készülő régészeti állandó kiállítás kapcsán). – *Die Bronzezeit im Komitat Csongrád. Eine historische Skizze anlässlich der künftigen ständigen Ausstellung. (Zusammenfassung). – The Bronze Age in County Csongrád. A historical outline made on the occasion of the arrangement of the permanent archaeological exhibition. (Summary). Múzeumi Füzetek – Csongrád* 2 (1999) 51–117.
- SZATHMÁRI 1999 SZATHMÁRY, I.: Beiträge zur frühbronzezeitlichen Geschichte von Nordostungarn. Siedlungsspuren der Makó- und Nyírség-Kultur in Tiszalúc-Sarkad (Kom. Borsod-Abaúj-Zemplén). *Adatok Északkelet-Magyarország kora bronzkori történetéhez. A Makó- és a Nyírség-kultúra településnyomai Tiszalúc-Sarkadon. JAMÉ* 41 (1999) 59–99.
- SZATHMÁRI 1999a SZATHMÁRI, I.: Adatok a kora bronzkori Makó kultúra kérdéséhez. – *Beiträge zur Frage der frühbronzezeitlichen Makó-Kultur. Savaria* 24/3 (1998–1999) 1999, 141–152.
- SZÉNÁSZKY 1988 SZÉNÁSZKY, J.: Korai bronzkori leletek Békés megyéből. – *Frühbronzezeitliche Funde aus dem Komitat Békés. ArchÉrt* 114–115 (1987–88) 1988, 141–155.

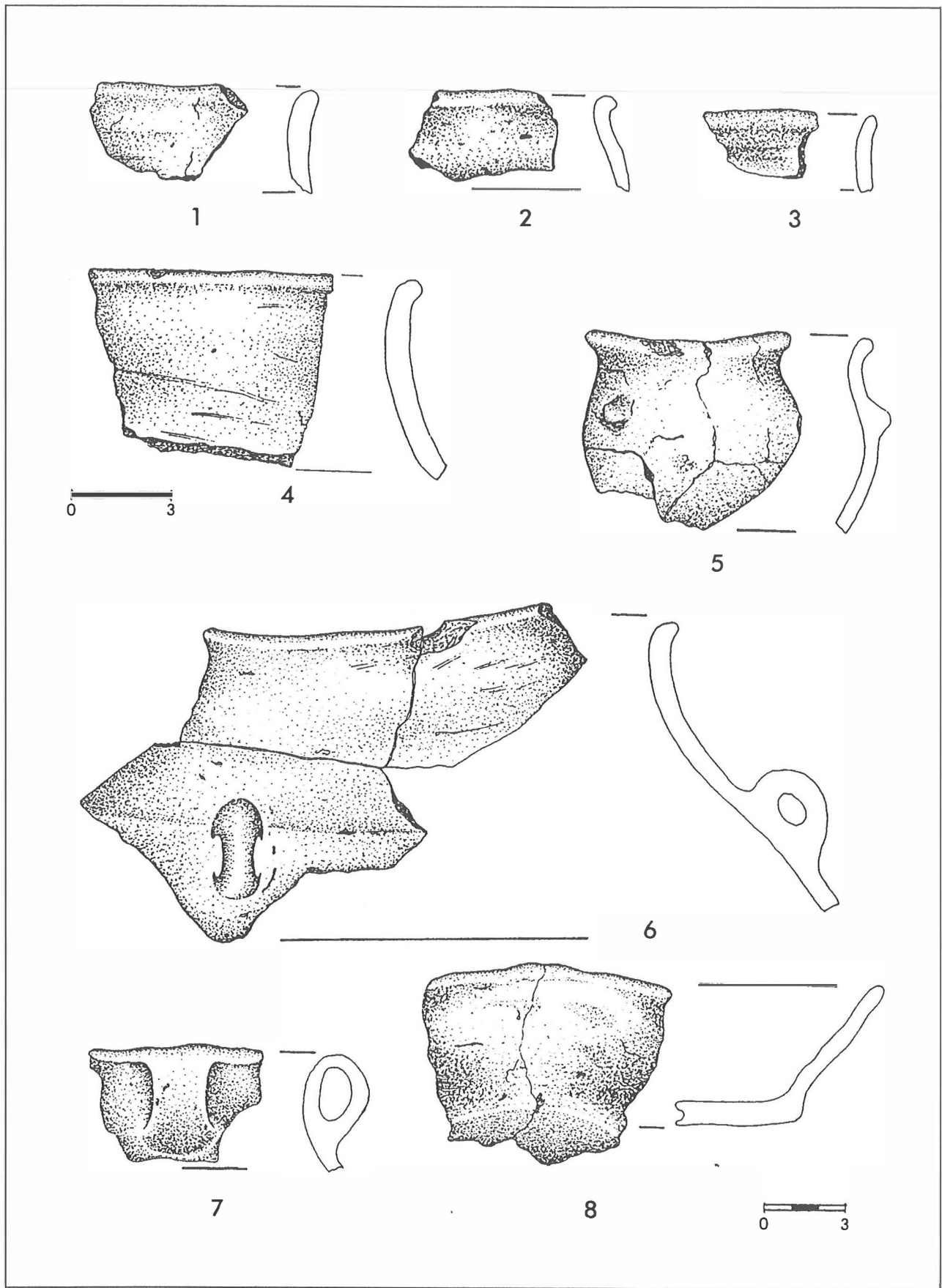
1. kép. A lelőhely földrajzi elhelyezkedése
 Fig. 1. Geographical location of the site

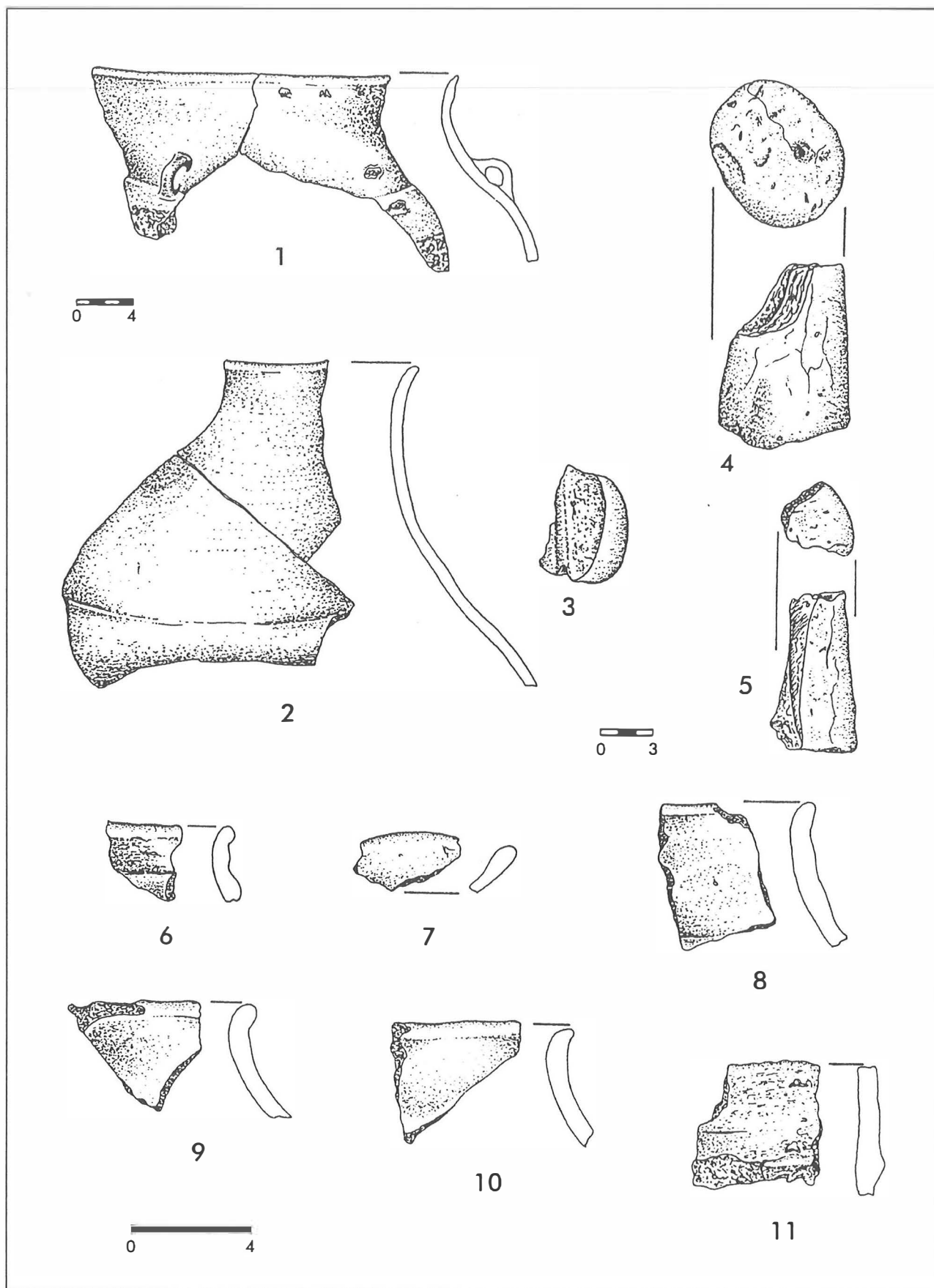
2. kép. Az 1998 májusában feltárt A felület és az 1998 júliusában feltárt B felület összesítő térképe
 Fig. 2. Complex plan of surface A unearthed in May 1998 and surface B unearthed in July 1998

3. kép. 1–8: leletek a 6. objektumból
 Fig. 3. 1–8: Finds from feature 6

4. kép. 1-8: leletek a 6. objektumból
 Fig. 4. 1-8: Finds from feature 6

5. kép. 1–8: leletek a 15. objektumból; 9–11: leletek a 14. objektumból
 Fig. 5. 1–8: Finds from feature 15; 9–11: Finds from feature 14